

ON YEDİ VE ON SEKİZİNCİ ASIR OSMANLI TARİHİNE DAİR HOLLANDA KAYNAKLARI

İsmail Hakkı Kadı*

Öz

Bu makalede, Hollanda'daki muhtelif arşiv ve kütüphanelerde tutulan Osmanlı tarihi ile ilgili birincil kaynakların tanıtımı yapılarak bunların Osmanlı tarihi çalışmaları açısından taşıdıkları potansiyel tartışılmaktadır.

Hollanda'nın Osmanlı İmparatorluğu ile gerek ticari ve gerekse diplomatik ilişkilerini yürüten ve koordine eden kurumların zaman içerisinde uğradıkları dönüşüme paralel olarak bu ülkenin Osmanlı tarihine dair kaynakları da hem nitelik hem de nicelik yönüyle değişim göstermektedir. On altıncı yüzyılın sonunda Doğu Akdeniz'de önemli bir ticari aktör olarak ortaya çıkan Hollandalılar 1612 yılında Osmanlı Devletinden ilk ahidnamelerini elde ettikten sonra İstanbul'da elçilik ve çeşitli ticaret merkezlerinde konsolosluklar ihdas etmişlerdir. Osmanlı topraklarında ihdas edilen bu diplomatik ve ticari temsilciliklerin gerek kendi faaliyetlerine ve gerekse Osmanlı İmparatorluğundaki muhtelif gelişmelere dair tuttıkları kayıtlar Osmanlı tarihi için önemli kaynaklardır. Lahey'deki Hollanda Milli Arşivlerinde tutulan bu kayıtların ötesinde çeşitli yerel arşivlerde ve kütüphanelerde de Osmanlı tarihine dair kaynaklar mevcuttur.

Söz konusu kütüphaneler içerisinde Leiden Üniversitesi Kütüphanesi, sahip olduğu "Doğu elyazmaları koleksiyonu" dolayısıyla özel bir öneme sahiptir. Yerel arşivler olarak tanımlanabilecek muhtelif belediye arşivlerinde de gerek noterlik kayıtları ve gerekse Osmanlı pazarıyla ticaret yapan bir takım şirketlerden kalan evrak, özellikle Osmanlı ticari hayatına oldukça farklı bir perspektiften bakma imkânı sunan kaynaklardır.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı Tarihi, Hollanda Arşivleri, Amsterdam Şehir Arşivi, Elçilik kayıtları

Dutch Sources on Seventeenth and Eighteenth Century Ottoman History

Abstract

This article introduces the primary sources of Ottoman history held in various archives and libraries in the Netherlands and discusses their potential for studies on Ottoman history.

---

* Doç.Dr., *İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü*, Güney Kampüsü Dumlupınar Mahallesi D-100 Karayolu No:98, 34720, Kadıköy-İstanbul/Türkiye, ismailhakkikadi@medeniyet.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-1449-3112

The primary sources on Ottoman history produced by Dutch institutions evolved both in terms of quantity and content over time in parallel with the transformation of the institutions that conducted and coordinated commercial and diplomatic relations with the Ottoman Empire. The Dutch emerged as an important commercial actor in the Eastern Mediterranean at the end of the sixteenth century, obtained their first *ahidname* from the Ottoman Empire in 1612 and established an embassy in Istanbul and consulates in various trade centres of the Empire. The records of these diplomatic and commercial representatives are important sources for Ottoman history since they contain information about Dutch commercial and diplomatic activities as well as about various developments in the Empire. Beyond these records held in the Dutch National Archives in The Hague, there are primary sources on Ottoman history in various local archives and libraries in the Netherlands.

Among these libraries, Leiden University Library has a special importance due to its "Oriental Manuscript Collection". In various municipal archives, which can be defined as local archives, both notarial records and documents left behind by a number of companies trading with the Ottoman market are sources that provide an opportunity to look at the Ottoman commercial life from a very different perspective.

Keywords: Ottoman History, Dutch Archives, Amsterdam City Archive, Embassy Records

Giriş

Akdeniz'in tarihin erken dönemlerinden itibaren çeşitli kültür ve medeniyetlerin etkileşim alanı olarak ortaya çıkmış olmasının sonuçlarından biri de bu ortak etkileşim alanındaki tarihi tecrübenin birçok ülkenin arşivlerinde iz bırakmış olmasıdır. Bu durum, 16. yüzyılın sonlarından itibaren Akdeniz ticaretine katılan ve takip eden dönemde zaman zaman en önemli aktörlerden biri konumuna gelen Hollanda için de geçerlidir.

Hollanda'nın gerek Doğu Akdeniz ile ticareti ve gerekse bu ticari ilişkileri çevreleyen Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkileri hakkında Hollanda arşiv ve kütüphanelerinde mevcut olan birincil kaynaklar bu güne kadar yapılmış bir takım bilimsel çalışmalarda¹ değerlendirilmiş olmakla birlikte bu kaynakların daha geniş Osmanlı tarihçiliği camiasına yeterince tanıtılarak mahiyetinin ortaya konulduğunu

¹ Bu çalışmaların tümünün burada zikredilmesinin mümkün olmayacağı aşıkarak birlikte en son yayınlanan bir kaç örneği şu şekilde sıralayabiliriz: Merlijn Olon, *Brought under the Law of the land: The History, Demography and Geography of Crossculturalism in Early Modern İzmir, and the Köprülü Project of 1678*, Leiden 2013; İsmail Hakkı Kadı, *Ottoman and Dutch Merchants in the Eighteenth Century: Competition and Cooperation in Ankara, İzmir, and Amsterdam*, Leiden 2012; Maurits van den Boogert, *The Capitulations and the Ottoman Legal System*, Leiden 2005; Mehmet Bulut, *Ottoman Dutch Economic Relations in the Early Modern Period 1571-1699*, Hilversum 2001.

söylemek mümkün değildir. Bülent Arı'nın evvelce yayınlanmış olan bir çalışması² Hollanda'daki Şarkiyatçılık geleneği ile ilgili bilgiler içermekle birlikte özellikle Hollanda arşivlerindeki Osmanlı tarihi ile ilgili belge fonlarının mahiyetlerini yeterince ortaya koymamaktadır. Bu makalede söz konusu eksikliğin giderilerek Hollanda'daki muhtelif kaynakların on yedinci ve on sekizinci asır Osmanlı tarihçiliği açısından sahip oldukları potansiyel ortaya konulacaktır.

Her ne kadar Hollanda'nın Akdeniz ticaretine katılması Osmanlı İmparatorluğuyla kurmuş olduğu resmi/diplomatik ilişkilerin öncesine dayanıyorsa da, Hollanda kaynaklarının Akdeniz ticareti açısından zenginleşmesi ancak 1612 ahidnamesiyle Osmanlıyla diplomatik ilişkilerin başlaması ve İstanbul'da Hollanda elçiliğinin tesisinden sonra olacaktır. Akdeniz ticaret tarihine dair Hollanda kaynaklarının zenginleşmesi ve çeşitlenmesi açısından diğer bir dönüm noktası ise 1625'te Levant Ticareti ve Akdeniz'de Seyrüsefer Direktörlüğü'nün (*Directie der Levantse Handel en Navigatie in de Middellandse Zee*-bundan sonra DLH olarak belirtilecektir) kurulmasıdır. Bu tarihten 18. yüzyılın sonuna kadar Akdeniz ticareti ile ilgili Hollanda kaynaklarının nitelik ve niceliğindeki değişimi belirleyen gelişmeler büyük oranda yeni konsoloslukların ihdası veya atıl kalanların ilgası ile sınırlı kalmıştır. Bunların dışında, Napolyon'un 1795'te Hollanda'yı işgalini takip eden birtakım kurumsal dönüşümler ve 1826'da DLH'nin ilgası da, bugün Lahey'deki Hollanda Milli Arşivinde (*Nationaal Archief*-bundan sonra NA olarak belirtilecektir) tutulan resmi arşiv kaynaklarının nitelik ve niceliklerini etkileyen gelişmeler olmuştur.

Hemen belirtmek yerinde olacaktır ki gerek Akdeniz ticaretiyle ve gerekse Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili Hollanda kaynakları NA'de tutulan kayıtlarla sınırlı değildir. Amsterdam, Leiden ve Rotterdam gibi Akdeniz ticaretine aktif olarak katılan Hollanda şehirlerinin yerel arşivleri de birtakım kaynaklara sahiptir. Örneğin Amsterdam Şehir Arşivi'nde (*Stadsarchief Amsterdam*) tutulan devasa noterlik kayıtları özellikle ekonomik ve sosyal tarihçilik perspektifinden orijinal veriler içermektedir. Yine Amsterdam, Leiden ve Rotterdam gibi şehirlerde yerleşik şirketler içerisinde Akdeniz ticaretine aktif katılım gösterenlerin, yerel arşivlere müdevver evrakı da yine ekonomik ve sosyal tarihçilik perspektifinden orijinal veriler içeren kaynaklardır. Bütün bunların yanında ayrıca, başta Leiden Üniversitesi kütüphanesi (*Oosterse collecties*-Doğu koleksiyonları) olmak üzere Hollanda'daki muhtelif kütüphanelerde mevcut olan el yazmaları koleksiyonlarını da zikretmek gerekir.

Tablo 1: Hollanda'da Osmanlı Tarihine Dair Kaynakların Bulunduğu Arşivler/Kütüphaneler³

1-Hollanda Milli Arşivleri (*Nationaal Archief*), Lahey

² Bülent Arı, "Hollanda Arşivlerinde Akdeniz Tarihine Ait Belgeler," *Avrupa Arşivlerinde Osmanlı İmparatorluğu* içinde, (ed. Yonca Köksal ve Mehmet Polatel), İstanbul 2014, s. 87-103.

³ Benzer bir sınıflandırma için bkz. Arı, "Hollanda Arşivlerinde Akdeniz Tarihine Ait Belgeler," s. 87-103.

2-Yerel Arşivler

A-Amsterdam Şehir Arşivi (*Stadsarchief Amsterdam*)

B-Leiden Bölge Arşivi (*Regionaal Archief Leiden*)

C-Rotterdam Şehir Arşivi (*Stadsarchief Rotterdam*)

3-El yazması koleksiyonları-Leiden Üniversitesi Kütüphanesi

Hollanda Milli Arşivleri

Hiç şüphesiz zikredilen kurumlar içerisinde Osmanlı tarihine dair en zengin kayıtların tutulduğu kurum NA'dır. Hollanda Merkezi yönetimi ve ona bağlı kurumların arşivlerinin tutulduğu NA aynı zamanda birtakım tarihi şahsiyetlerin "özel arşivlerini" de barındırmaktadır. NA'de Osmanlı tarihi kaynağı niteliği taşıyan kayıtların bulunduğu belge fonları Tablo 2'de sıralanmıştır.

Tablo 2: Hollanda Milli Arşivlerinde Osmanlı Tarihine dair Kaynakların Bulunduğu Belge Fonları

Fon adı	Türkçesi	Kapsadığı dönem	Raf uzunluğu
Legatie Turkije	Türkiye Misyonu	1668-1810	24 m.
Gezantschap Turkije tot 1872	1872'ye kadar Türkiye Elçiliği	1799-1880	18 m.
Consulaat Constantinopel	İstanbul Konsolosluğu	1817-1955	27 m.
Consulaat Smyrna	İzmir Konsolosluğu	1611-1811	15 m.
Consulaat Tunis tot 1813	1813'e kadar Tunus Konsolosluğu	1759-1813	1 m.
Consulaat Tunis, 1814-1884	Tunus Konsolosluğu 1814-1884	1799-1945	2 m.
Consulaat Djeddah	Cidde Konsolosluğu	1873-1950	8 m.
Consulaat (-Generaal) Beiroet	Beyrut (Baş)Konsolosluğu	1853-1910	3 m.
Consulaat Larnaca	Larnaka konsolosluğu	1820-1868	0,20 m.
Levantse Hadel	Levant Ticareti	1614-1828	37 m.
Staten-Generaal	Genel Meclis	1431-1796	1030,30 m
	Diplomatların "özel" evrakı: Heemskerck, Calkoen, Van Dedem, De Hochepeid		

Kaynak: NA'nın online kataloğu <http://www.gahetna.nl/collectie/archief>, [erişim 26.10.2019]

Açıklama: Tabloda fon adlarının birer unsuru olarak belirtilen tarihlerin söz konusu fonda gerçekte tutulan evrakın tarihleriyle bire bir uyum sağlamadığını belirtmek gerekir. Bu durum, bir takım kurumsal dönüşüm (örn. Konsolosluk ihdası veya ilgası) tarihleri esas alınarak adlandırılan fonlara başka tarihlere ait evrakın da girmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 2'den anlaşılacağı üzere NA'de Osmanlı tarihiyle ilgili evrakı barındıran fonların çoğunluğu Hollanda'nın Osmanlı coğrafyasındaki elçilik ve konsoloslukların kayıtlarından oluşmaktadır. Ancak Hollanda konsolosluklarının ve bunlara ait evrakın listede belirtilenlerden ibaret olduğunu düşünmemek gerekir. Halep, İskenderiye, Selanik vb. ticaret merkezlerinde ihdas edilmiş olan konsoloslukların evrakı ya kaybolmuş ya da ilgili diğer arşiv fonlarına katılmıştır. NA'in çevrimiçi katalogunda kelime taraması yapılabildiğinden bu türden evrakın hangi fonlarda bulunduğunu kolayca tespit etmek mümkündür.

Elçilik ve konsolosluk kayıtları çoğunlukla sekreterlik ve kañçılara kayıtları olmak üzere iki ana gruba ayrılır. Kañçılara kayıtları noterlik türünden işlemlere dair kayıtları içerdiğinden Osmanlı coğrafyasında mukim Hollandalıların yanı sıra Hollanda tarafından himaye edilen insanların vasiyet, tereke, sözleşme, iflas, ticari ihtilaflar ve bunların halli gibi konulardaki kayıtları burada yer almaktadır. Sekreterlik kayıtları ise elçi veya konsolosun mektuplaşmalarını kapsar. Bu mektuplaşmalar Osmanlı coğrafyasındaki Hollanda konsoloslukları, tüccarlar vb.nin yanı sıra özellikle Hollanda'daki makamlarla yürütülen yazışmaları içerir.⁴

Eldeki belgeler dikkate alındığında gerek İstanbul'daki Hollanda elçisinin ve gerekse İzmir'deki konsolosun oldukça yoğun bir yazışma trafiğinin olduğunu söyleyebiliriz. Hollanda'ya verilen ilk ahidnamenin hemen ardından tesis edildikten sonra, faaliyetlerini hemen hemen kesintisiz olarak sürdüren İzmir konsolosluğu birçok yönüyle olduğu gibi yazışmaları itibarıyla da diğer konsolosluklardan ziyade bizatihi elçilikle kıyaslanacak bir konumdaydı. Bunda elbette ki İzmir'in Osmanlı-Hollanda ticaretinde, diğer ticaret merkezlerine nispetle üstlenmiş olduğu merkezi rolün etkisi vardı. Dolayısıyla, İzmir'deki Hollanda konsolosu da, İstanbul'daki elçi gibi Lahey'deki Genel Meclis (*Staten Generaal*) ve DLH ile doğrudan ve düzenli olarak yazışmaktaydı. Elçi ise bunların dışında *Stadhouder*,⁵ *Griffier*,⁶ *Raadpensionaris*,⁷ ve Amsterdam Belediyesi'yle (*Burgermeesteren van Amsterdam*) de yazışmaktaydı. Elçi, söz konusu makamlardan en sık olarak DLH'a, genellikle iki haftada bir yazışırken en seyrek olarak yazıştığı makamlarla üç ayda bir hatta yılda bir yazışmaktaydı.

NA'de "Levant Ticareti" fonundaki evrak bütün bu yazışma trafiğinin merkezindeki kurum olan DLH'dan müdevverdir. İngiliz ve Fransızlardan farklı olarak Doğu Akdeniz'le ticaretlerini tekel sahibi bir kumpanya şeklinde organize etmeyen Hollandalılar, söz konusu ticaretin sürdürülebilmesi için gerekli olan

⁴ G.W. van der Meiden, *Het Legatiearchief Turkije Tot 1811*, 's-Gravenhage 1978, s. 2.

⁵ Hollanda vilayetlerinin Habsburg hanedanlığına bağlı bulunduğu dönemde Kralı temsil eden Stadhouder, Hollanda Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından her bir eyaletin Orange ailesinden seçtiği, birtakım sembolik yetkilere sahip bir görevliydi. Bkz. Jonathan I. Israel, *The Dutch Republic: Its Rise, Greatness and Fall, 1477-1806*, Oxford 1995, s. 300-306.

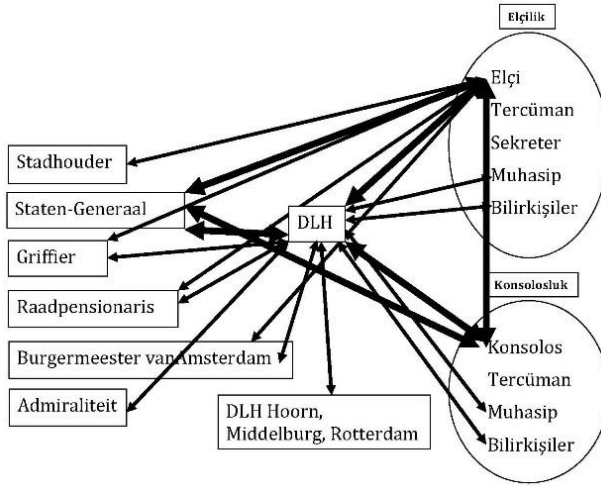
⁶ Özellikle diplomatik yazışmalardan sorumlu olan Genel Meclis sekreteri. Bkz. Israel, *The Dutch Republic*, s. 239.

⁷ Holland ve Zeeland eyaletlerinin en üst düzey memuru ve hukuk danışmanı. Bkz. Israel, *The Dutch Republic*, s. 455.

koordinasyonu DLH eliyle sürdürüyordu. DLH, Amsterdam Belediyesi tarafından Akdeniz ticaretiyle uğraşan tüccarlar arasından atanan bir istişari organ niteliğindedi. O dönemki Hollanda'nın siyasi/idari yapısının bir sonucu olarak Akdeniz ticaretiyle bağlantısı olan farklı eyaletler, Amsterdam'dan ayrı olarak Hoorn, Rotterdam ve Middelburg gibi şehirlerde de direktörlük ihdas etmişlerse de bunların etki ve faaliyetleri Amsterdam'daki DLH'a nispetle oldukça geridir.

Dolayısıyla Osmanlı coğrafyasındaki Hollanda temsilciliklerinden DLH'a gönderilen mektupların kopyaları gönderen elçilik veya konsoloslukun giden mektup defterlerinde kaydedilirken, orijinaleri Amsterdam DLH'nin gelen mektuplar dosyalarında tutulmuştur. DLH evrakını özgün kılan husus ise, onun, Hollanda'nın Akdeniz'deki ticaret ve denizcilik faaliyetleri ile alakalı politikaları geliştirip koordine eden ve söz konusu faaliyetlerden alınan birtakım vergileri tahsil eden bir kurum olarak, Osmanlı coğrafyasındaki elçi ve konsolosların dışındaki birtakım mercilerin yanı sıra Hollanda'daki konuyla alakalı bütün mercilerle yazışıyor olmasıydı.⁸

Şekil 1: DLH'nin Hollanda'nın Akdeniz'deki Faaliyetlerine Dair Muhtelif Hollanda Kurum ve Makamları Arasında Yürütülen Yazışmalardaki Merkezi Konumu

Açıklama: Kalın oklar, ince oklara nispetle daha yoğun bir yazışma trafiğine işaret etmektedir.

Hollanda arşivlerinde yürüttüğümüz çalışmalar sürecindeki gözlemlerimizden hareketle hazırlanan Şekil-1'de de görüldüğü üzere Osmanlı coğrafyasındaki Hollandalı elçi ve konsolosların yanı sıra elçilik ve konsolosluk

⁸ *Directie der Levantse Handel en Navigatie in de Middellandse Zee* ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Kadı, *Ottoman and Dutch merchants*: s. 154-158; Alexander H. de Groot, "The Organization of Western European Trade in the Levant," *Companies and Trade: Essays on Overseas Trading Companies during the Ancient Regime* içinde, (ed. Leonard Blussé and Femme Gaastra), Lahey 1981, s. 231-241.

muhasipleri (thesaurier) ve tüccarlar arasından seçilen bilirkişiler (assessoren) de görev ve yetki alanlarıyla ilgili olarak DLH'la yazışırken, DLH'da genel olarak Staten-Generaal, Griffier, Raadpensionaris, ve Amsterdam Belediyesi'nin yanı sıra donanma komutanlığı (admiraliteit) ile yazışmaktaydı. Bu sonuncusuyla yürütülen yazışmalar çoğunlukla riskli dönemlerde Akdeniz'e gidecek olan ticaret gemilerinin güvenlikleri için alınacak tedbirler ve konvoy hazırlıklarıyla alakalıyken, diğer mercilerle yürütülen yazışmalar Akdeniz'deki Hollanda ticareti ve denizciliği ile alakalı sorunlar, bunların çözüm yolları ve ilgili politikaların oluşturulmasıyla alakalıdır.

Şüphesiz, NA'deki "Levant Ticareti" fonundaki evrak, tasvir edilen yazışmalarla sınırlı değildir. Amsterdam, Hoorn, Rotterdam ve Middelburg direktörlüklerine ait evrakın ayrı ayrı tasnif edildiği koleksiyonda özellikle Amsterdam direktörlüğünün evrakı: direktörlük kararlarına dair kayıtlar, üst karar mercilerine gönderilen arzuhaller, gerek Hollanda'daki ve gerekse Akdeniz liman şehirlerindeki elçilik ve konsolosluklardaki görevlilerin atama kayıtları, ilan ve duyuru kayıtları, birtakım toplantı zabıtları, ilgili mevzuata ait kayıtlar, Osmanlı coğrafyasındaki Elçilik ve konsoloslukların muhasebe kayıtları ve direktörlüğün tahsil ettiği birtakım vergilere dair muhasebe kayıtlarını içermektedir.

NA'de bulunan, Osmanlı tarihiyle ilgili bir başka belge fonu da Genel Meclis (Staten-Generaal) evrakıdır. Bu belge fonunda Hollanda Genel meclisi kararlarının kaydedildiği defterler ve bu kararların eklerinin tutulduğu dosyalar Osmanlı tarihiyle ilgili de kayıtlar içermektedir. Genel Meclisin Akdeniz ticareti ile ilgili olarak aldığı kararlar diğer bütün kararlar gibi kayıt altına alındığı gibi, Osmanlı coğrafyasındaki elçi ve konsolosların Genel Meclise yazmış oldukları mektupların kayıtları da karar eklerinde bulunabilir. Ahidnâme, nâme-i hümayûn ve sadrazam nâmeleri (Bkz. Ekler, Resim 6) gibi belgeler de yine Genel Meclis karar ekleri dosyalarında tutulmaktadır.

NA'de Osmanlı tarihi açısından kaynak niteliği taşıyan diğer belgeler ise Osmanlı coğrafyasında diplomatik görev üstlenmiş kişilerden devreden "özel evrak"tır. 1692-94 yılları arasında Hollanda'nın İstanbul elçiliği görevini yürüten Coenraad van Heemskerck, yine 1727-1744 yılları arasında aynı görevi yürüten Cornelis Calkoen, 1785-1808 yıllarında yine bu görevde bulunan F.G. baron van Dedem van de Gelder ve nihayet 1688'den 1824'e kadar İzmir konsolosluğu görevini elinde tutan dört diplomatın mensup olduğu De Hochepped ailesinden⁹ müdevver belgeler bu kabil evraklardır.

Diğer Arşiv ve Kütüphaneler

Evvелce de belirtildiği gibi, Osmanlı tarihine dair Hollanda kaynakları NA'teki kayıtlarla sınırlı olmayıp, Osmanlı coğrafyasıyla yoğun ticari ilişkileri olan Amsterdam ve Leiden gibi şehirlerin yerel arşivlerinde de birtakım koleksiyonlar

⁹ Hollanda'nın yurtdışında görev yapan diplomatları için bkz. O. Schutte, *Repertorium der Nederlandse vertegenwoordigers, residerende in het buitenland, 1584-1810*, 's-Gravenhage 1976.

Osmanlı tarihi kaynağı niteliği taşımaktadır. Bunlardan Amsterdam Şehir Arşivindeki noterlik kayıtları 1578-1915 yılları arasında Amsterdam'da gerçekleştirilen noterlik işlemlerini içeren yaklaşık üç buçuk kilometre raf uzunluğuna sahip bir koleksiyondur. Bu koleksiyonda, Osmanlı ticaret merkezleriyle ticaret yapan Hollandalı tüccarların yanı sıra Amsterdam'daki Osmanlı tüccarlarına ait ticari sözleşmeler, gemi kiralama ve alım-satım sözleşmeleri, tereke ve vasiyetname kayıtları, ödenmeyen poliçelere dair protesto kayıtları gibi veriler bulunmaktadır.¹⁰ Amsterdam Şehir Arşivi'nde yer alan diğer bir koleksiyon ise, on sekizinci yüzyıl boyunca Amsterdam ve Osmanlı ticaret merkezleri arasında ticari faaliyette bulunan De Vogel ailesinden müdevver koleksiyondur (Familie De Vogel en Aanverwante Families). Osmanlı ticaret merkezlerindeki gerek Hollandalı ve gerekse Osmanlı tüccarı ile gerçekleştirilen yazışmalar ve alışverişe dair muhasebe kayıtları, söz konusu ticaretin bütün detaylarını ortaya koyan bir nitelik taşımaktadır. Leiden Bölge Arşivi'nde (Regionaal Archief Leiden) bulunan Eys firması arşivi (Archief van de firma Van Eys) ise 1710-1751 yılları arasında Leiden merkezli olarak Osmanlı ticaret merkezleriyle alışveriş yapan bu firmanın kayıtlarını içermektedir. Amsterdam'daki De Vogel koleksiyonunda olduğu gibi, ticaret ortakları arasında yürütülen yazışmaların (Örnek için bkz. Ekler, Resim 4 ve 5) yanı sıra gerek Osmanlı ticaret merkezlerinde ve gerekse Leiden'da alınıp satılan malların muhasebe kayıtları, yürütülen ticaretin birçok yönüne ışık tutmaktadır.

46

Hollanda arşivlerindeki Osmanlı tarihiyle alakalı evrakın dil ve yazı özellikleri konusunda; bunların kahir ekseriyetinin Felemenkçe olmakla birlikte farklı dillerde de evrakın söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle 18. yüzyılın sonuna doğru İstanbul'daki elçilikle yapılan yazışmalarda Fransızcanın da kullanıldığı göze çarpmaktadır. Diğer yandan birtakım tüccar kayıtlarının İtalyanca ve Osmanlı belgelerinin de çoğunlukla Osmanlı Türkçesi'yle yazıldığını belirtmek yerinde olacaktır. Resmî yazışmalarda on yedinci yüzyılın sonlarına kadar gotik yazı stilinin kullanıldığı Hollanda'da bu tarihlerden itibaren bu yazı stili terk edilmiştir. Bu yönüyle 17 ve 18. yüzyıla ait Hollanda evrakı keskin bir farklılık sergilemektedir.

Zengin yazılı kaynaklara sahip ülkelerin sıklıkla gerçekleştirdikleri belge yayını uygulaması Hollandalılar tarafından da icra edilmiş olup buraya kadar tasvir ettiğimiz kaynaklardan derlenen, Hollanda'nın 1590-1826 yılları arasındaki Doğu Akdeniz ticaretine dair bir takım belgeler, "*Bronnen tot de geschiedenis van den Levantschen handel*" başlığı altında (1. ve 4. ciltleri ikişer kısım olmak üzere) 4 cild ve yaklaşık 4500 sayfa olarak yayınlanmıştır.¹¹ Söz konusu yayın dijitalleştirilmiş olup çevrimiçi erişime açık bulunmaktadır.¹²

¹⁰ Bu koleksiyondaki belgelerin birçoğunun görüntüsüne şu linkinden erişilebilmektedir: <https://archief.amsterdam/inventarissen/inventaris/5075.nl.html> [erişim 26.10.2019].

¹¹ K. Heeringa (ed.), *Bronnen tot de Geschiedenis van den Levantschen Handel. Eerste Deel: 1590-1660, Eerste stuk*, Den Haag 1910; K. Heeringa (ed.), *Bronnen tot de Geschiedenis van den Levantschen Handel. Eerste Deel: 1590-1660, Tweede stuk*, Den Haag 1910; K. Heeringa (ed.), *Bronnen tot de Geschiedenis van den*

Makalenin buraya kadarki bölümünde büyük oranda Hollandalı kurum ve kişiler tarafından üretilen Osmanlı tarihiyle alakalı arşiv kaynaklarına değindik. Bu kaynakların dışında Osmanlı kurum ve kişileri tarafından üretildiği halde Hollanda'da bulunan kaynaklar da söz konusudur. Çoğunluğu el yazmalarından oluşan bu kaynaklar Hollanda'daki birtakım kütüphanelerde bulunmakla birlikte, asıl kayda değer koleksiyon asırlar öncesine dayanan bir Türkoloji geleneğine sahip olan Leiden Üniversitesi kütüphanesinde bulunmaktadır.¹³ Leiden Üniversitesi Kütüphanesi doğu yazmaları koleksiyonu, yazma eserlerin yan ısıra, Hollanda makamlarına giden birtakım Osmanlı resmi evrakın orijinallerini veya kopyalarını da içermektedir. Herhangi bir nedenle Hollanda makamlarına ulaşan resmi Osmanlı evrakı tercüme ettirilmek istendiğinde bunlar Leiden Üniversitesi'ndeki Türkologlara gönderildiğinden, söz konusu evrakın bazen orijinalleri kütüphane için alıkonularak, bazen de kopyaları alınarak koleksiyona dâhil edilmişlerdir. Kahir ekseriyeti Leiden Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan Hollanda'daki yazmalar ve sözü edilen türden evrak, Jan Schmidt'in "*Catalogue of Turkish Manuscripts in the Library of Leiden University and Other Collections in the Netherlands*" başlığıyla 2000-2012 yılları arasında yayınlanan 4 ciltlik oldukça kapsamlı bir katalog çalışmasına konu olmuştur.¹⁴

Sonuç

Görüldüğü üzere Osmanlı tarihi açısından kaynak niteliği taşıyan Hollanda'daki malzeme epey bir çeşitlilik arz etmekte olup Osmanlı tarihinin muhtelif veçhelerine ışık tutma potansiyeline sahiptir. Söz konusu kaynakların Osmanlı siyasi tarihi, diplomasi tarihi, ticaret tarihi, denizcilik tarihi, sosyal tarih, hukuk tarihi, kültür tarihi gibi birçok alanda bilgi sunma potansiyeline sahip olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu kaynakların da kendine has birtakım problemlerinin olduğunu vurgulamak gerekir. Dünya görüşünden kaynaklanan birtakım problemleri bir kenara koyarsak, örneğin elçi ve konsolosların yazışmalarında sıklıkla karşılaşılan tekrarları zikretmek yerinde olacaktır. Elçilerin İstanbul'dan ve konsolosların buldukları Osmanlı şehirlerinden yazmış oldukları mektuplar Hollanda'daki farklı makamlara yazıldıklarından aynı bilgilerin tekrarı sıklıkla rastlanmaktadır. Bu bakımdan, söz konusu yazışmalardan bilgi edinmeyi uman bir araştırmanın elçilik ve/veya konsoloslukların Hollanda'daki tek bir

---

Levantschen Handel. Tweede Deel: 1661-1726, Den Haag 1917; J. G. Nanninga (ed.), *Bronnen tot de Geschiedenis van den Levantschen Handel. Derde Deel: 1727-1765*, Den Haag 1952; J. G. Nanninga (ed.), *Bronnen tot de Geschiedenis van den Levantschen Handel. Vierde Deel: 1765-1826, Eerste stuk*, Den Haag 1964; J. G. Nanninga (ed.), *Bronnen tot de Geschiedenis van den Levantschen Handel. Vierde Deel: 1765-1826, Tweede stuk*, Den Haag 1966.

¹² Söz konusu kaynağa şu linkten erişim sağlanmaktadır, <http://resources.huygens.knaw.nl/handellevant> [erişim 26.10.2019]

¹³ Bkz. İsmail Hakkı Kadı, "Hollanda'da Şarkiyat Araştırmaları," *Doğu-Batı* 20 (2002), s. 83-110.

¹⁴ Jan Schmidt, *Catalogue of Turkish Manuscripts in the Library of Leiden University and Other Collections in the Netherlands*, 3 cilt, Leiden 2000-2006; Jan Schmidt, *Catalogue of Turkish Manuscripts in the Library of Leiden University and Other Collections in the Netherlands: Minor Collections*, Leiden 2012.

muhabatıyla yürüttükleri yazışmaya odaklanması yerinde olacaktır. DLH'nın Hollanda'nın Doğu Akdeniz ticareti ile ilgili karar alma ve politika geliştirme süreçlerindeki merkezi rolü nedeniyle elçi ve konsolosların buraya yazdıkları mektuplar diğerlerine göre oldukça kapsamlıdır. DLH'a yazılan mektuplarda elçi ve konsolosların buldukları şehirlerdeki politik gelişmeler, Padişah, Vezir-i azam, Kaptan-ı derya, Beylerbeyi, Sancakbeyi ve Kadılık gibi görevlerdeki değişiklikler, iktisadi sosyal şartlar, salgın hastalıklar, tarımsal üretim ve kısıtlıklar, limanlara gelip-giden Hollanda gemileri ve bunların hamuleleri, söz konusu yerlerdeki Hollanda cemaatinin iç meseleleri, cemaatin finansal durumu, güvenlik tehditleri vs. konulara yer verildiği görülmektedir. Bütün bu bilgilerin yanı sıra, örneğin elçinin bir ek ödenek talebi gibi oldukça basit mevzular uzun süren külliyetli yazışmalara konu olabilmekteydi. Elçiler ve konsolosların Hollanda'daki makamlara yazdıkları mektuplarda, görevlerini ne kadar başarılı bir şekilde yerine getirdiklerinin veya tarafı oldukları bir ihtilaftaki haklıklarının ispatına yönelik subjektif çabalar da bu kaynakları kullanan araştırmacıların dikkate alması gereken bir husustur.

Elçilerin saray ve çevresiyle alakalı olarak Hollanda makamlarıyla paylaştıkları haberler zaman zaman dedikodu mesabesinde olmakla birlikte elçilik tercümanlarının akrabalık bağları vesilesiyle saray çevresinden doğrudan bilgi alma imkânları dikkate alındığında bunların da belli oranda ciddiye alınması gereken bilgiler içerdiği söylenebilir. Hollanda elçiliği baş tercümanı Karaca'nın kardeşinin 1761'de Rum patrikliğine getirilmiş olması bu bağlamda zikredilmeye değer bir örnektir.¹⁵

Elçi ve konsolosların DLH'a yazmış oldukları mektupları diğer makamlara yazılan mektuplardan ayıran diğer bir özellik te yürütülmekte olan ticaretin detaylarına dair verilen bilgilerdir. Tümü bir seri olarak günümüze intikal etmemekle birlikte, Osmanlı limanlarına gelen ve giden Hollanda gemilerinin hamule listeleri (kargo manifestosu), konsulato resminin tahsil ve muhasebesi saikiyle de, detaylı bir şekilde hazırlanarak DLH'a gönderilen mektuplara iliştilmekteydi. Söz konusu hamule listeleri gemideki bütün malların ayrı ayrı miktarı, hangi tüccar tarafından hangi tüccara gönderildiği, değeri, bu mallara tahakkuk ettirilen konsulato resmi gibi bilgileri içermektedir (Örnek için bkz. Ekler, Resim 1, 2 ve 3).

İçerdikleri bilgilerin zenginliğine rağmen hamule listelerinin sadece istisnai olarak günümüze intikal etmiş olması dolayısıyla, bunlar Osmanlı-Hollanda ticaretinin hacmi ve bunda zamanla meydana gelen dalgalanmalar hakkında fikir verebilecek nitelikte değildir. Söz konusu ticaretin hacmi konusunda yapılacak olan çalışmaların Hollanda'da Akdeniz ticaretinden alınan birtakım vergiler üzerinden yürütülmesi ise mümkündür. Örneğin Akdeniz'den Hollanda limanlarına gelen gemilerden tonajları üzerinden alınan *lastgeld*'den yola çıkarak Akdeniz'de faal

¹⁵ NA, 01.02.20, 167, sf. 39-41, Hollanda Elçisi Elbert De Hochepeid'in DLH'a 16.04.1761 tarihli mektubu.

Hollanda gemilerinin toplam tonajına ve bu tonajın zaman içerisinde gösterdiği değişime ulaşmak mümkündür. Yine Doğu Akdeniz'den Hollanda limanlarına getirilen mallardan % 1 oranında tahsil edilen *levantrecht* de ticaret hacmi konusunda yapılacak bir kantitatif çalışmaya temel oluşturabilir.¹⁶ Ancak hemen belirtmek yerinde olacaktır ki vergilendirmeye esas teşkil eden kayıtlarda belirtilen mal değerleri, malların tarife fiyatları olduğundan, bunlar gerçek piyasa fiyatlarını yansıtmamaktadırlar. Ayrıca, tüccarların mallarını çoğunlukla gerçek miktarlarının oldukça altında deklare ettikleri ve vergilerini de buna bağlı olarak az ödedikleri konusundaki, Hollanda makamlarını özellikle on sekizinci yüzyılda sıklıkla meşgul eden şikayetler, vergilendirmeye dair verilerin kantitatif çalışmalar için temel alınması durumunda dikkate alınması gereken hususlardandır.

Alış-veriş teknikleri (ortaklık, komisyonculuk vs.), mallardan alınan gerek Osmanlı ve gerekse Hollanda vergileri, malların tabii tutuldukları uygulamalar (ambalajlama, ambarlama, nakliye vs.) ve bunların maliyetleri, poliçe trafiği vs. ticaretin gündelik detaylarına söz konusu ticarete katılan şirketlerden intikal eden kayıtlardan ulaşmak mümkündür. Ayrıca noterlik kayıtları da benzer türden veriler içermenin yan ısıra özellikle gemi alım-satımına ve kiralanmasına dair noterlik kayıtları, Akdeniz'deki Hollanda filosunun ebat/tonaj, yaş ve donanım gibi özellikleri konusunda detaylı bilgiler içermektedir. Bunların yanında Amsterdam Şehir Arşivi'ndeki *De Vogel en aanverwante families* fonunda bulunan iki gemi işletim defteri (*Redersboek*), Akdeniz'de seyr-ü sefer eden '*Vrouwe Catharina*' isimli bir geminin 1762–1771 yılları arasındaki muhasebesini sunan özgün bir kaynak niteliğindedir.

Buraya kadar tanıtmaya çalıştığımız Hollanda kaynaklarının, Hollanda'nın Osmanlıyla etkileşim alanına dair orijinal kaynaklar niteliği taşıdığını ve Osmanlı tebaası tüccarın Osmanlı coğrafyası dışına gerçekleştirdikleri deniz ticaretinin nadir kaynaklarından olduğunu söylemek abartı olmaz.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Nationaal Archief (NA): 01.02.20, 167; 1.02.20, 912; 2.01.08, 347

Regionaalarchief Leiden: NL-LdnRAL_0016

Araştırma ve İncelemeler

Arı, Bülent, “Hollanda Arşivlerinde Akdeniz Tarihine Ait Belgeler,” *Avrupa Arşivlerinde Osmanlı İmparatorluğu* içinde, (ed. Yonca Köksal ve Mehmet Polatel), s. 87-103. İstanbul 2014.

Van Den Boogert, Maurits. *The Capitulations and the Ottoman Legal System*, Leiden 2005.

¹⁶ Hermann Wätjen, Hollanda'nın on yedinci yüzyıldaki Akdeniz ticaretine dair çalışmasında söz konusu verilerden istifade etmiştir. Bkz. Hermann Wätjen, *Die Niederländer im Mittelmeergebiet zur Zeit Ihrer Hoehsten Machtstellung*, Berlin 1909.

- Bulut, Mehmet, *Ottoman Dutch Economic Relations in the Early Modern Period 1571-1699*, Hilversum, 2001.
- De Groot, Alexander H., *The Netherlands and Turkey: Four hundred years of political, economical, social and cultural relations: selected essays*, İstanbul 2007.
- _____, "The Organization of Western European Trade in the Levant," *Companies and Trade: Essays on Overseas Trading Companies during the Ancient Regime* içinde, (ed. Leonard Blusse ve Femme Gaastra), Lahey 1981, s. 231-241.
- Heeringa, K., ed. *Bronnen tot de Geschiedenis van den Levantschen Handel. Eerste Deel: 1590-1660, Eerste stuk*, Den Haag 1910.
- _____, ed. *Bronnen tot de Geschiedenis van den Levantschen Handel. Eerste Deel: 1590-1660, Tweede stuk*, Den Haag, 1910.
- _____, ed. *Bronnen tot de Geschiedenis van den Levantschen Handel. Tweede Deel: 1661-1726*, Den Haag 1917.
- Huygens ING, "Bronnen tot de geschiedenis van den Levantschen handel (1590-1826)," <http://resources.huygens.knaw.nl/handellevant> [erişim 26.10.2019.]
- Israel, Jonathan I., *The Dutch Republic: Its Rise, Greatness and Fall, 1477-1806*, Oxford 1995.
- Kadı, İsmail Hakkı, *Ottoman and Dutch merchants: Competition and Cooperation in Ankara, İzmir, and Amsterdam*, Leiden 2012.
- _____, "Hollanda'da Şarkiyat Araştırmaları," *Doğu-Batı*, 20, (2002), s. 83-110.
- Van Der Meiden, G. W., *Het Legatiearchief Turkije Tot 1811*, 's-Gravenhage 1978.
- Nanninga, J. G., ed. *Bronnen tot de Geschiedenis van den Levantschen Handel. Derde Deel: 1727-1765*, Den Haag 1952.
- _____, ed. *Bronnen tot de Geschiedenis van den Levantschen Handel. Vierde Deel: 1765-1826, Eerste stuk*, Den Haag 1964.
- _____, ed. *Bronnen tot de Geschiedenis van den Levantschen Handel. Vierde Deel: 1765-1826, Tweede stuk*, Den Haag 1966.
- Nationaalarchief, "Archieven" <http://www.gahetna.nl/collectie/archief> [erişim 26.10.2019]
- Olnon, Merlijn, 'Brought under the Law of the land': *The History, Demography and Geography of Crossculturalism in Early Modern İzmir, and the Köprülü Project of 1678*, Leiden 2013.
- Schmidt, Jan, *Catalogue of Turkish Manuscripts in the Library of Leiden University and Other Collections in the Netherlands*, 3 cilt, Leiden 2000-2006.
- _____, *Catalogue of Turkish Manuscripts in the Library of Leiden University and Other Collections in the Netherlands: Minor Collections*, Leiden 2012.
- Schutte, O., *Repertorium der Nederlandse vertegenwoordigers, residerende in het buitenland, 1584-1810*, 's-Gravenhage 1976.
- Wätjen, Hermann, *Die Niederländer im Mittelmeergebiet zur Zeit Ihrer Hoehsten Machtstellung*, Berlin 1909.

EKLER

*Manifest van de goederen, geladen in het
Hollandsch Brigantijn schip de Drie Gezusters
Capiteyn Volkert Johannis van hier, gedestineerd
naar Smyrna in de Maanden Januarij en Februarij
1802.*

	Inellen 1 Doon	ordre	
ZM	8 Vaten #1.8	} koopmanschap	Jun 250
M	8 ditto .1.8		
CM	7 ditto .1.7		
S	2 ditto .1.2		
B	100 vaten		
C	100 ditto		
	derelven	ordre	
Z	10 Vaten #1.10	} koopmanschap	190
M	50 vaten #1.60		
A	100 ditto		
□	150 Eollen	gruif kinnen	
	derelven	ordre	
V	2 Vaten #1.2	} koopmanschap	109
J	5 kisten 3.7		
J	6 vaten 8.13		
J	40 vaten		
	267 staven 1.	yaer	
	derelven	ordre	
S	20 Vaten #1.20	} koopmanschap	76
M	93 stukken		
o	56 . 8°		
	56 . 8°	} Verhoort	
	56 . 8°		
	Michelli paterachi	Frattelli Agellato Illustratio Carachani	
EA	20 Vaten	} koopmanschap	162
E	1 kist		
AZ	50 deirige stalen		
	derelven	Frattelli Carali & Demetrio Agellato	156
PR	20 Vaten #1.20	} koopmanschap	62
C	1 vat		
PP	2 vaten #1.2	} koopmanschap	62
P	394 stukken		
		Transporteeren L. 96	

Resim 1: 1802 yılı Ocak ayında Rotterdam'dan İzmir'e sefere çıkan "Drie Gezusters" isimli geminin hamule listesi (1. Görsel). (NA, 1.02.20, 912)

		Transport	Sum
		Michelle Maerogato hi	961
AM	16 kisten #1. 16 koopmanschap	Nicola Maerogato & Co	48
		derselven	
CP	6 Vaten #1. 6 Spijkers	Frattelli Carali & Demetrio Aglasto	39
		derselven	derselven
FA	1 vaktie #1.	koopmanschap	23
	1 kistje #2.		
C	16 Stukken		
		derselven	
MF	3 baatje #1 koopmanschap	Frattelli Alasto	3
		J. Heemsterk	Hubsch & Tomoni & Constantinopol
HT	10 Vaten #1. 17 Loodwit	}	80
H	1 kistje #1. Campher		
		derselven	Wm. Keeling & Co
CH	20 Vaten #1. 27 voods Verff.	}	58
	2 pakken 28. 29 pakdoek		
		Brethouwer & van Dam	orde
SC	12 Vaten #1. 20 Loodwit		78
		derselven	orde
A	17 Lollies	pakdoek	7
		Van Gennep & Loon	J. Van Lennep & Co
L	3 Vaten #1. 3 Loodwit		63
		derselven	Giovanni Maerogato Michelle Maerogato & Co
M	4 Vaten #1. 4 Broodsuijer		37
		VanderWallen, Van Vollenhoven & Loon	J. Van Lennep & Co
VL	2 Vaten #1. 2 koopmanschap		20
		derselven	Giovanni Maerogato Michelle Maerogato & Co
M	2 Vaten #1. 4 koopmanschap		20
		derselven	J. Van Lennep & Co
W	93 Lollin	pakdoek	12
			Transporteeren Sum 43

Resim 2: 1802 yılı Ocak ayında Rotterdam'dan İzmir'e sefere çıkan "Drie Gezusters" isimli geminin hamule listesi (2. Görsel). (NA, 1.02.20, 912)

		<u>O. Transport</u>		Lü. 1683
Wid. Arnoldus Atoneshoff & Zoon order				
MC	3 balen N. 3 kroon anshap			37 —
T. E. Van Staveren ..... J. Van Lennep & Co				
IES	1 vantie... kopere vinger zaden			9 —
+	30 pakjes Z. 298 f. gebruikte ballagie			
P. Frauchij & Zoon ..... Daniel Femeaux & Co				
DFC	2 kistjes N. 2 Thee g'Emballaerd			6 —
F. M. Smith ..... Van Capteyn				
VI	1 pakje... Manufactuurin			— —
Adriaen Radijns ..... G. van Brakel				
VB	1 vantie... Luten			— —
				<u>Luzgl... 1695 —</u>
1/2 Luzgl. avarij ordinar				187 —
P. Smeer ..... Willem Hoeting				
§	1 pakje... in Linnen			1 —
				<u>Luzgl. 1683 —</u>
G' Expediceerd Rotterdam den 10 Februarij 1802 (was getukend) Calis. Kuijper, van Dam & Comp den inhoud van alles ons onbekend Spirina den 5 April 1802 (was getukend) { Volkert Johannes Laurens Berg				

Resim 3: 1802 yılı Ocak ayında Rotterdam'dan İzmir'e sefere çıkan "Drie Gezusters" isimli geminin hamule listesi (3. Görsel). (NA, 1.02.20, 912)

Leide D. H. van Eys
 Amersfoort den 3 Junij 1730
 Mijn Heer
 Wy hebben op syn tijt d'ere geliefde om u' seer aengens van
 den 10 feb: te ontfangen ende daer nyt gesien vande Heer
 Jan van Saanen het Montant van het Packie Schaer Laake
 Laakens 1605: 15: heb ontfangen met het welke onse
 Reet met 3 CD: gesaldert is, nyt aengaet 3 CD: 3 Propakke
 om voor halve Reet met 3 CD: eenige Laakens te hebben
 kunnen niet constanten en aen de vrienden die aen ons groote
 parthyen Spaerlyk seiden geen de minste Jabonne te
 geven vermits soude ge looven dat Sulky Labodon verloop
 van haere Laakens Naasel moghten ver oorsaaken
 gelijk het ont soek Geschreeven hebben. Maer by aldien
 U. geen Concoert moght reesen om twee a 3 packen Super
 fine 1/4 broet hier te Leiden gelieft de selve te doen assort
 teeren als de nevensgaane Staatied, dienende handigh
 en dicht gewerkt ende wt witte of geelc Lyste te weesen
 en niet hooger van qualteyt als van 1/4 tot aen boord
 dach de Couleuren Moete van alle perfectie weesen
 en op syn Engels opgewerkt en hoore voor de selve en
 goede prys promyst te wene optimeerde de Gemeene Wet
 Leijden rang 8 1/4 bree werden 8 1/4 gewerkt
 Maer dienen geavortet te weesen yoor Pack met 2
 Wijn Couleuren 3 Curmynen een Schaer Laaken

Resim 4: İzmir'deki Panajotis & Begler Di Yosif'in, 3 Haziran 1730'da Leiden'daki kumaş tüccarı Daniel van Eys'a yazdığı mektup. (Regionaalarchief Leiden, NL-LdnRAL_0016, 1a)

Resim 5: İzmir'deki Panajotis & Begler Di Yosif'in, 3 Haziran 1730'da Leiden'daki kumaş tüccarı Daniel van Eys'a yazdığı mektuba, talep ettiği kumaşların rengini belirtmek için eklediği kumaş kartelası. (Regionaalarchief Leiden, NL-LdnRAL_0016, 1a)

Resim 6: Sadrazam Kör Yusuf Ziyaüddin Paşa'nın Hollanda hükümetine 1804 yılında yazdığı, Amsterdam'daki ilk Osmanlı şebbenderi Nicola Macella'nın bu göreve tayinini bildiren namesi. NA, 2.01.08, 347; Alexander H. De Groot, *The Netherlands and Turkey: Four hundred years of political, economical, social and cultural relations: selected essays*, İstanbul 2007, s. 23.

Summary

This article introduces the seventeenth and eighteenth centuries' primary sources of Ottoman history held in various archives and libraries in the Netherlands and discusses their potential for original research on Ottoman history. It starts with referring to factors that influence the quantity and quality of the Dutch primary sources on Ottoman history and then gives a list of the archives and libraries that preserve relevant material in the Netherlands. The specific collections that are relevant to Ottoman history in these archives and libraries are introduced and analysed on the basis of their catalogues as well as personal observations by the author. On the basis of this analysis the potential of these sources for new research on various aspects of Ottoman history has been discussed in the conclusion of the article.

The article argues that two main factors have influenced the evolution of both the quality and the quantity of Dutch primary sources on Ottoman history. One of these factors has been the developments with regard to diplomatic and commercial relations between the Ottoman Empire and the Dutch Republic while the other factor is the evolution of the Dutch institutions that conducted and coordinated these relations.

Dutch sources began to be relevant for Ottoman history since late sixteenth century when the Dutch began to emerge as an important commercial actor in the Eastern Mediterranean. When they obtained their first *ahidname* from the Ottoman Empire in 1612 and established an embassy in Istanbul and consulates in various trade centres of the Empire, both the quantity and the quality of their sources increased. The records of these diplomatic and commercial representatives are important sources for Ottoman history since they contain information about Dutch commercial and diplomatic activities as well as about various developments in the Empire. These records are kept at the Dutch National Archives in collections such as Turkish Legation 1668-1810, Consulate Smirna 1611-1811, Consulate Tunis 1759-1813, Levantine trade 1614-1828, etc. In most cases the establishment and the suspension of various consulates at various times determined the availability of archival records produced by these representatives. The records of the embassy and consulates mostly consists of two sections: secretarial records and chancery records. The secretarial records comprise the correspondence of the ambassador or the consul with other representatives and merchants in other cities as well as his correspondence with home authorities. The archives of the chancery contain records pertaining to daily business of the merchants in the port such as records of the processes of insolvencies, commercial disputes, inheritance arrangements etc.

The collection of the records of the Directorate of Levant Trade and Navigation in the Mediterranean Sea covers the period from 1625, when the chamber was established, until 1826, when it was abolished. The Directorate of Levant trade was a consultative body of Amsterdam merchants engaged in trade with the Levant. Despite its consultative nature, the chamber played a very crucial role in the formation of Dutch trade policies pursued in the

Levant. It held correspondence with all diplomatic and commercial representatives in the Ottoman Empire and advised the Dutch States General on relevant issues. As their advices were almost universally adopted by the States General, it can be said that the policies of the Dutch Republic with regard to the trade in the Levant were forged at this chamber. Therefore, the records of the Directorate are the most important collection in the Dutch archives for any study on Dutch commercial and diplomatic interactions with the Ottoman Empire as well as any other topic related to Ottoman history.

Beyond the collections preserved at the Dutch National Archives, there are other primary sources on Ottoman history in various local archives and libraries in the Netherlands. In various local archives such as the municipal archives of Amsterdam, Leiden and Rotterdam, all cities with extensive commercial links with the Ottoman Empire, various archival collections contain material that shed light on various aspects of Ottoman history. In Amsterdam the collection *Familie De Vogel en Aanverwante Families* and in Leiden *Archief van de firma Van Eys* contain records of Dutch firms that traded with Ottoman ports. Their records include correspondence with Dutch and Ottoman merchants in Ottoman port cities as well as accounts of commercial transactions carried out between these firms and their correspondents in Ottoman ports. These records are unique sources that enable the historian to catch a glimpse of the details and daily realities of the trade between the two countries. The collection of the records of the notaries of Amsterdam too, sheds light on the business practices and daily realities of the trade.

Among the libraries in the Netherlands, Leiden University Library has a special importance due to its "Oriental Manuscript Collection" which has been assembled by Dutch diplomats and orientalist through centuries. This collection is arguably the best catalogued Oriental Manuscript collection in the World thanks to recent efforts which accumulated in a multivolume published catalogue.

While the relations between the Ottoman Empire and the Dutch republic were of both diplomatic and economic in nature through the seventeenth and eighteenth centuries, the relevant primary sources in the Netherlands are richer on the economic and particularly on commercial relations. However, while the same sources provide plenty of details about market circumstances and daily realities of trade in the Ottoman Empire, they are less useful for quantitative research on the volume of trade. Nevertheless, it is important to point out that the Dutch archival sources remain among few sources on Ottoman merchants' commercial ventures beyond the boundaries of the Empire as result of liberal trade policies which the Dutch pursued in the Levant.